

HAL
open science

- ,

Anatoliy Kostruba

► **To cite this version:**

Anatoliy Kostruba. - ,
, Kalaur Ivan Romanovych, 2011, 191 (11), pp.64-67. 10.5281/zenodo.3635221 . hal-02465586

HAL Id: hal-02465586

<https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02465586>

Submitted on 7 Feb 2020

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

МЕТА ТА ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИЙ ЗВ'ЯЗОК У МЕХАНІЗМІ ПРАВОПРИПИНЕННЯ МАЙНОВИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Анатолій Коструба,

канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільного і трудового права
Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського

У статті визначаються механізм правового регулювання, спрямованого на припинення прав, обов'язків і правовідносин, а також особливості причинно-наслідкового зв'язку при досягненні мети механізму правоприпинення на підставі чинного цивільного законодавства та сучасних наукових розробок у визначеній сфері.

Ключові слова: юридичні факти, правоприпинення, правоприпиняючі юридичні факти, механізм правоприпинення, причинно-наслідковий зв'язок.

Встановлення правоприпиняючого юридичного факту – невід'ємна частина механізму правового регулювання, оскільки цей процес безпосередньо пов'язаний із закріпленням правових конструкцій у нормі права, з чого, по суті, починається процес правового регулювання. Встановлення юридичних фактів як аналітично-пошуково-інформаційна діяльність здійснюється лише за наявності юридичного конфлікту між сторонами. Такий конфлікт може мати місце як у правовідносинах, так і в актах правореалізації. Проте правова система України має засоби для подолання непорозуміння, вирішення конфлікту та досягнення мети правового регулювання.

Питанню механізму правового регулювання суспільних відносин, а також причинно-наслідковому зв'язку в ньому присвячені праці таких видатних учених-юристів, як М. Агарков, В. Балдіна, М. Гнатюк, Л. Донська, А. Завальний, О. Іоффе, В. Ісаков, В. Данілін, О. Петришин, О. Печений, С. Реутов, Л. Соллодовник, Г. Кикоть, О. Красавчиков, О. Харченко, В. Чернадчук, М. Цвік та ін.

Метою цієї статті є визначення завдань механізму правового регулювання, спрямованого на припинення прав, обов'язків і правовідносин, а також особливостей причинно-наслідкового зв'язку при досягненні мети механізму правоприпинення на підставі чинного цивільного законодавства та сучасних наукових розробок у визначеній сфері.

Актуальність теми зумовлюється відсутністю в сучасній цивілістичній літературі окремих досліджень, присвячених визначенню мети механізму правового регулювання, спрямованого на припинення прав, обов'язків і правовідносин. Крім того, поза увагою

вчених цивілістів залишилося питання причинно-наслідкового зв'язку у механізмі правоприпинення. В аспекті цієї проблеми слід зазначити, що цивільне законодавство не містить норми, яка б закріплювала перелік правоприпиняючих юридичних фактів і порядок припинення прав чи правовідносин за їх посередництвом. Правові моделі правоприпиняючих юридичних фактів розкидані по всьому Цивільному кодексу (далі – ЦК) України, як і норми, що визначають порядок припинення конкретних прав чи правовідносин. Це свідчить про дещо непослідовний підхід законодавця до нормативного регулювання процесу правоприпинення. Книга перша ЦК України містить перелік підстав виникнення цивільних правовідносин і визнає їх юридичними фактами, але норма, присвячена юридичним фактам як підставам припинення прав і правовідносин, відсутня. В юридичній літературі існує думка, згідно з якою з метою економії законодавчого інструментарію законодавець не помістив відповідне посилання ні до ст. 11 ЦК України, ні до глави 2 ЦК України, однак, на нашу думку, відсутні перешкоди і теоретичного, і прикладного характеру щодо поширення норм ст. 11 ЦК України та інших положень глави 2 ЦК на випадки не тільки виникнення, а й зміни чи припинення цивільних прав та обов'язків [1, с. 142]. Вважаємо, що в цілому оголошена думка може бути сприйнята як така, що відповідає дійсності. Разом із тим слід зазначити, що припинення прав має таке ж, або навіть більше, значення, як виникнення прав. У зв'язку з цим економія законодавчого інструментарію не може виправдати відсутності хоча б декількох статей у ЦК України, присвячених припиненню прав чи правовідносин. Крім того, з чотирьох наведених у ч. 2 ст. 11 ЦК

України підстав виникнення цивільних прав та обов'язків (це, зокрема, договори та інші угоди, створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності, завдання матеріальної та моральної шкоди іншій особі, хіба що дві підстави можуть виступати як право-припиняючий юридичний факт.

Наведене свідчить, що механізм правового регулювання існує для досягнення певної мети, як і норма права закріплюється для врегулювання суспільних відносин. Оскільки в межах механізму правового регулювання лежить не одна норма, то відповідно він має завдання, за посередництвом яких досягається основна мета – впорядкування суспільних відносин. Таким чином, залежно від наслідків, на досягнення яких спрямоване закріплення норми права (встановлення юридичних фактів), можна виділити дві основні мети цих норм (юридичних фактів, які мають місце внаслідок їх дії):

- регулювання суспільних відносин;
- охорона суспільних відносин.

Така мета досягається за посередництвом певних засобів, умов, спрямувань, що в цілому можна назвати механізмами. Норми права не є «матеріальними» в прямому сенсі цього слова, а тому самі не можуть змусити суб'єктів цивільних прав чинити тим чи іншим чином за допомогою авторитету чи під загрозою застосування фізичного насильства. Норми права здійснюють регулювання та захист цивільних правовідносин за допомогою надання одним особам прав, а іншим обов'язків, шляхом відібрання у одних осіб прав і надання іншим прав впливати на цих осіб. У правовій дійсності норми, по суті, як ідеальні моделі тісно пов'язані з фактичною стороною. Фактичні дії суб'єктів права мають відповідати правовим (ідеальним) моделям, а якщо такої відповідності немає, то особа порушує норму, оскільки її поведінка в загальному вигляді не вкладається в правову модель. Норми «озброєні» певними засобами, які забезпечують дотримання нормативних вимог. За допомогою таких засобів, як переконання, осуд, примус тощо, суспільство гарантує втілення належних правил поведінки в реальне життя [2, с. 226].

На мікрорівні мета механізму правового регулювання досягається за посередництвом засобів досягнення мети кожної норми, які (ці засоби) по суті, є окремими механізмами правостановлення, провозмінення та право-припинення. Саме за допомогою цих засобів настають наслідки юридичних фактів у правовідносинах і на підставі цих наслідків (виникнення, зміна чи припинення прав та обов'язків) вчинюються акти правореалізації. Врешті-решт досягається мета правового ре-

гулювання, що полягає у задоволенні законних інтересів окремих суб'єктів цивільного права і цивільно-правових відносин.

Таким чином, механізм право-припинення починає своє існування з встановленням певної правової поведінки у нормі права чи з моменту встановлення право-припиняючого юридичного факту за посередництвом використання аналітично-пошуково-інформаційних засобів (доказування в суді, наукова правова експертиза, тлумачення норм сторонами). Залежно від засобів встановлення механізм право-припинення матиме свої особливості. Властивість право-припиняючих юридичних фактів викликати юридичні наслідки у вигляді припинення прав, обов'язків чи правовідносин передбачає наявність механізму досягнення цієї мети. Юридичний факт не є наслідком чи його частиною; він – причина, яка спричинила настання наслідків. Можливість юридичних фактів викликати юридичні наслідки може бути охарактеризована з точки зору причинно-наслідкового зв'язку.

В аспекті значення елемента волі у право-припиняючих юридичних фактах вирішальну роль відіграє наслідок, який настав, навіть якщо він настав усупереч вольовому спрямуванню дії особи. Велике значення має також характер наслідку (випадковий і похідний зв'язки в юридичних фактах). Поглиблюючи дослідження в цій сфері, слід зазначити, що право-припинення є наслідком право-припиняючого юридичного факту. При цьому правильне розуміння категорії причинності є суттєвим для практики правотворчості та правозастосування у сфері цивільного права, отже, і науки цивільного права. Причина може бути пов'язана з наслідком по-різному: шляхом матеріального (фізичного) впливу; шляхом створення матеріальних перешкод для нормальної взаємодії об'єктів матеріального світу (як природних, так і створених людьми) та умов для їх руйнівної взаємодії; шляхом передання інформації; шляхом виключення інформації, яка мала бути надана відповідно до нормативно-правових актів і договорів; шляхом виключення дій (бездіяльності) із ланцюга причинних зв'язків, які є юридично закріпленими [3, с. 378].

Особливістю причинно-наслідкового зв'язку між право-припиняючим юридичним фактом і наслідком полягає в тому, що, по-суті, фактичні дії змінюють правове становище суб'єктів цивільних правовідносин або їх правомочності щодо об'єкта відносин. Можна також вести мову про те, що, як правило, причина є дією чи подією фактичною, а наслідок – юридичною. Дія чи подія здатна викликати юридичний наслідок, якщо вона збігається із своєю правовою моделлю, у зв'язку з чим утворила право-припиняючий юридичний факт,

що призводить до юридичного наслідку у вигляді припинення прав, обов'язків чи правовідносин, передбаченого нормою права.

Ще однією особливістю причинно-наслідкового зв'язку в цивільному праві є те, що, перебуваючи в суто правовому вимірі, настання наслідку може забезпечуватися фактичними діями. При цьому юридичний і фактичний наслідок можуть не збігатися у часі.

На відміну від юридичного наслідку, який має об'єктивний характер, оскільки закріплений у нормі права, фактичний наслідок залежить від волі особи. Суттєвим є те, що правоприпиняючий факт має своїм наслідком передусім припинення права, що не завжди супроводжується припиненням існування речі (її знищенням), якщо розглядати зазначене питання через призму речового права. Зокрема, річ може залишатися реально існуючою, а право може припинитись у однієї особи та виникати в іншій. Доречно вести мову саме про систему припинення-виникнення, за посередництвом якої відбувається перехід права від одного суб'єкта цивільних правовідносин до іншого.

Певним чином механізм настання наслідку закладений в юридичний факт. Без спроможності викликати наслідки юридичний факт перестає бути таким. У той самий час наслідок, передбачений нормою права, не є частиною юридичного факту. Він існує поза ним, проте є наслідком його виникнення. Будь-який юридичний факт тягне юридичні наслідки, інакше це не юридичний факт.

Правоприпинення як наслідок правоприпиняючого юридичного факту може мати свої особливості залежно від багатьох обставин. Так само він може мати різні форми (припинення прав, обов'язків, правовідносин). Так, для факту припинення права власності важливу роль відіграє сукупність таких компонентів, як правомочності власника, особливості об'єкта власності (наприклад, обмеження чи вилучення його з цивільного обігу, віднесення до рухомого чи нерухомого майна тощо) та об'єктивні фактори, що можуть залежати від волі власника (наприклад, при відчуженні майна на підставі договору купівлі-продажу, споживанні його власником), застосовуватися всупереч його волі (наприклад, при конфіскації об'єкта власності на підставі рішення суду, знищенні внаслідок стихійного лиха); припинення права на частку у спільному майні при неможливості (забороні) її виділення у натурі; припинення майнових прав інтелектуальної власності як з волі власника (шляхом їх відчуження), так і поза його волею (закінчення строку дії патенту) [4, с. 9].

У зв'язку з викладеним і в силу специфіки юридичного факту, який має як соці-

альну, так і юридичну сторону, можна зробити висновок, що існує три моделі правоприпинення залежно від наслідків і ситуацій.

Модель 1. У цій моделі припинення права та виникнення обов'язку збігаються у часі з фактичними діями. Зокрема, приклад, який, мабуть, є класичним, – знищення дорожньої вази. Конструкція цих правовідносин відображена в ч. 1 ст. 1166 ЦК України: «Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим майновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала». В момент завдання шкоди у формі знищення майна припиняється право власності на цю річ, оскільки вона припиняє своє існування, і виникає обов'язок відшкодування шкоди. Наслідок у вигляді припинення права настає з моментом знищення речі, а фактично з моментом коли вона торкнулася підлоги чи іншої поверхні та розбилася на шматки. Таким чином, правовий наслідок, закріплений у ст. 1166 ЦК України, наставатиме в силу причини у вигляді дії та наслідку шляхом фізичного знищення речі (які є обставинами реальної дійсності), що повністю відображено або передбачено за посередництвом правової моделі в нормі права. Іншими словами, фактична причина та наслідок породжують юридичний наслідок. Відповідно, правоприпиняючим юридичним фактом у такому випадку будуть фактична причина і наслідок, змодельовані в нормі права.

Модель 2. Припинення права відбувається за посередництвом юридичних дій, а річ не втрачає своїх властивостей. У такому разі право припиняється за посередництвом угоди, рішення суду, нормативно-правового акта чи інших юридичних фактів, які, як правило, передують переходу речі. Якщо в першій моделі припинення права відбувається одночасно з фактичним знищенням речі, то в даному випадку право може припинитися, але фактично річ може знаходитися у володінні особи, право якої на цю річ припинено. В такому випадку, норма права, в якій закріплена модель поведінки щодо припинення права, була використана, а тому юридичний факт відбувся. Проте для того, щоб річ була відчужена від неправомірно володіючого не власника потрібні реальні механізми – добровільна видача речі (якщо перехід був опосередкований угодою) або примусова, за посередництвом державних виконавців, якщо сторони угоди передбачили такі механізми. З переходом права від однієї особи до іншої, той, у кого річ залишається на недостатній правовій підставі або навіть в силу достатньої правової підстави, має своїм обов'язком збе-

рігати цю річ. В іншому випадку буде порушено право особи, до якої перейшло це право. Рух права в такому разі може відбуватися перед, під час чи після переходу речі у фактичне володіння особи – право набувача, а тому ці два процеси, як правило, не синхронізовані. Крім того, припинення права та перехід речі у володіння особи може зумовлюватися певними обставинами (законодавча вимога державної реєстрації чи нерухомисть майна). А вже перехід прав за договорами про відчуження нерухомого майна відбувається за посередництвом державної реєстрації правочину, а перехід речі у володіння нового власника може відбуватися за посередництвом акта прийому-передачі чи вручення атрибутів або символів речі, наприклад ключів.

Модель 3. Перехід прав здійснюється без речі. Фактично, це механізм настання наслідків припинення прав на отримання послуг, припинення переважних прав тощо. За цією моделлю припинення права не супроводжується будь-якими маніпуляціями з речами, бо вони мають нематеріальний характер. У такому разі фактичні дії, виражені в належній формі або події, що мають належну за цивільним законодавством форму, припиняють право особи чи правовідносини. Так, правовідносини з гарантії припиняються із закінченням строку надання гарантійних послуг; переважні права орендаря на укладення

нового договору оренди припиняються з відмовою особи від продовження договору.

Викладене дозволяє зробити **висновок**, що припинення прав, обов'язків і правовідносин, а також перехід прав здійснюється за посередництвом певних механізмів, які специфікуються залежно від конкретних об'єктів цивільно-правових відносин і обставин, за яких здійснюється правоприпинення або перехід прав. У загальному ж вигляді існує три механізми правоприпинення. Перший пов'язаний із знищенням об'єкта цивільно-правових відносин, другий – з фактичними діями при збереженні об'єкта цивільно-правових відносин і третій здійснюється з об'єктом який має нематеріальний характер.

Література

1. *Печений О.* Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків: аналіз юридичної конструкції ст. 11 ЦК України // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 1. – С. 141–149.
2. *Загальна теорія держави і права* / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х., 2009. – 584 с.
3. *Донська Л. Д.* Об'єктивна і суб'єктивна складові у причинному зв'язку в сфері цивільного права // Держава і право: Юридичні і політичні науки. – К., 2005. – Вип. 30. – С. 375–382.
4. *Харченко О. С.* Підстави припинення права власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2007. – 20 с.

The object of the article is the determination of the aim of mechanism of legal regulation that is directed to the deprivation of the rights, duties and legal relationships, and also the determination of the features of cause-effect relation at the reaching the aim of mechanism of right deprivation on the basis of existing civil legislation and modern research activities in sphere of mechanism of legal regulation.

В статье определяются механизм правового регулирования, направленного на прекращение прав, обязанностей и правоотношений, а также особенности причинно-следственной связи при достижении цели механизма прерывания на основании действующего гражданского законодательства и современных научных разработок в указанной сфере.

